

Rajko Igić

**SUDBINA JEDNOG IZUZETNOG NAUČNIKA:
MOMIR MACANOVIĆ (1938-2007)**

**THE FATE OF AN EXTRAORDINARY SCIENTIST :
MOMOR MACANOVIĆ (1938-2007)**

Sažetak

Zbog čestih ratova balkanski region se smatra nepodesnim za naučna istraživanja. Međutim, i u takvim uslovima izvestan broj educiranih, sposobnih i hrabrih Jugoslovena dao je značajan naučni doprinos. Ovde je ukratko prikazan život i rad dr. Momira Macanovića (1938-2007), mog školskog druga i prijatelja, koji je uspešno savladavao mnoge prepreke i dao značajan doprinos nefrologiji i imunologiji. Rođen je u Sarajevu, gde je završio medicinu, a 1969. specijalizirao internu medicinu. Od 1970. do 1973. godine bio je Ph. D. student na Royal Postgraduate Medical School, Renal Unit, u Londonu. Vrativši se u Sarajevo, osniva vrhunsku nefrologiju zahvaljujući finansijskoj pomoći Republičke zajednice za naučni rad BiH i grantovima NIH-a, EZ-a i drugih međunarodnih fondacija. Nekoliko godina u predratnom periodu dr. Macanović je bio ministar zdravlja Bosne i Hercegovine i dekan Medicinskog fakulteta u Sarajevu. Rat u Bosni ga prisiljava da napusti svoje pacijente, laboratoriju i rodni grad – tek kada je ranjen u trenutku dok je prelazio most na Miljacki, idući na posao. S porodicom je našao utočište u Engleskoj, gde je primljen za naučnog savetnika, Senior Research Associate, na Univerzitetu u Kembridžu. Kasnije je radio kao nefrolog u bolnici u Dorchesteru i u Ujedinjenim Arapskim Emiratima. Unatoč teškoj finansijskoj situaciji koja je u početku pratila njegovu porodicu u Engleskoj, nastavlja s publikovanjem naučnih radova, a 2004. godine je objavio i knjigu Manual of Nephrology, u koju je za lekare praktičare uneo svoja klinička i

naučna iskustva. Umro je u Londonu, nakon kraće i teške bolesti, a za sobom je ostavio suprugu i dva sina.

Vest o smrti dr. Momira Macanovića duboko je dirnula mnoge koji su imali čast da poznaju tog mirnog i umnog čoveka – predanog i veoma sposobnog lekara istraživača. Nefrologija je izgubila vrhunskog naučnika i stručnjaka, njegovi brojni đaci, saradnici i prijatelji velikog učitelja, inspirativni “role model” i vernog druga, njegova porodica supruga i oca, a njegovi brojni pacijenti, koje je imao širom sveta, doktora koga se sa zahvalnošću sećaju ne samo zbog stručne pomoći nego i zbog brige koja je odražavala njegove ljudske kvalitete.

Momir Macanović rođen je 2. januara 1938. godine u Sarajevu, gde je završio osnovno obrazovanje, gimnaziju, medicinski fakultet, postdiplomske studije i specijalizaciju interne medicine. Doktorirao je u Londonu, gde je od 1970. do 1973. godine bio Ph. D. student na *Royal Postgraduate Medical School* (Hammersmith Hospital, Renal Unit). Vrativši se u Sarajevo, radio je na Medicinskom fakultetu kao asistent, docent i profesor interne medicine, a od 1985. do 1988. godine bio je dekan fakulteta. Za njegovu uspešnu stručnu i naučnu karijeru treba istaći izuzetno dobronameran stav dveju osoba – prof. dr. Enise Bašagić, tadašnjeg šefa nefrologije, i prof. Ante Lovrinčevića, radiologa na Medicinskom fakultetu. Dr. Macanović je obavljao još dve važne funkcije u zdravstvu Republike Bosne i Hercegovine: bio je predsednik Komiteta za zdravlje (ministar, 1987-1991) i direktor Instituta za nefrologiju (1990-1992).

Dr. Macanović je u toku deset predratnih godina tri puta boravio u inostranstvu vršeći imunološka istraživanja s čuvenim naučnicima u Londonu (P. J. Lachman) i Parizu (G. Richet). Njegove istraživačke projekte, koje je realizovao sa svojim saradnicima u Sarajevu, finansirali su *National Institutes of Health* (Bethesda), *INSERM U 64* (Hospital Tenon, Pariz) i *Commission of the European Communities* (Joint Research Centre). Sam ili sa saradnicima objavio je više od sto publikacija u međunarodnim časopisima i monografijama. Dr. Macanović je jedan od retkih jugoslovenskih istraživača koji je publikovao svoja istraživanja u časopisu “Lancet”. Nije bilo posebno iznenađenje kada mu je taj prestižni

medicinski časopis objavio članak zajedno s engleskim naučnicima¹, ali je poseban uspeh bio istraživački rad koji je u taj časopis prispeo iz Sarajeva.² Među poznatim časopisima koji su objavljivali istraživanja dr. Macanovića i saradnika nalaze se *British Medical Journal* (BMJ), *Clinical Experimental Immunology*, *Journal of Immunology*, *Kidney International* i čuveni zagrebački časopis *Periodicum Biologorum* koji je tada uređivao akademik Nikša Alegretti.³⁻⁸

Taj lekar humanista nije verovao da će rat u Bosni i Hercegovini duže potrajati i da ga to može sprečiti da radi svoj posao. Svakodnevno je odlazio na kliniku, mada su snajperisti s obe strane Miljacke vrebali žrtve. Međutim, kada je prelazeći most da bi dospao na posao bio ranjen, odlučio je da napusti svoj rodni grad. U Beogradu i Novom Sadu ovog vrsnog stručnjaka nisu zadržali. Nije bilo lako bez stana i pokušava u kriznim vremenima čak i ako bi u novoj sredini i dobio redovan posao. Zato su mu prijatelji savetovali da potraži sklonište u inostranstvu. Uz to, dodatna otežavajuća okolnost bila je naredba da se u Srbiji ne mogu zapošljavati izbeglice. (Autor ovog članka to dobro zna jer mada je Somborac i tamo ima porodičnu kuću u Somboru nije mogao dobiti posao kad je na početku rata napustio Bosnu. Nasreću, prof. Pavle Budakov, dekan Medicinskog fakulteta u Novom Sadu, prekršio je naredbu o zabrani zapošljavanja izbeglica i Nastavno veće fakulteta raspisuje konkurs za izbor redovnog profesora na predmetu Farmakologija i toksikologija. Nažalost, ta katedra smesti pridošlicu u sobu koja je bila zavodska biblioteka i on uskoro potraži mesto u inostranstvu, gde bi mogao raditi svoj posao.)

Dr. Macanoviću jedan Englez pruži ruku, ponudivši mu poziciju Senior Research Associatea u Kembridžu. Pet članova njegove porodice koji su s mukom napustili Sarajevo, računajući tu i nepokretnu punicu koja im se uskoro pridružila, jedva je preživljavalo s prihodom od jedne skromne plate. Momina majka je uspela izaći iz Sarajeva, da bi se privremeno nastanila kod rodbine u Beogradu, ali zbog oskudnog stambenog prostora ode u starački dom. Momo mi je pisao o svojoj teškoj situaciji, rekavši: “Mi izbeglice smo odmah do onih mrtvih.”⁹ Evo nekoliko redova iz jednog od njegovih pisama

(31. oktobra 1994. godine) iz tog teškog perioda, pre nego što mu je majka preminula u Beogradu.

“Moja mama je u staračkom domu na Slaviji u Beogradu. Sve je to tužno i tragično. Ona hrabri nas, poručuje nam da pokušavamo obezbijediti sebi kakvu-takvu egzistenciju, a da ona nije nezadovoljna onim u čemu se je našla.

Mada nisam angažovan niti u kakvoj politici, o nesrećnoj situaciji kod nas jedino i neprestano u kući razglabamo. Velika tragedija je snašla narode u našim krajevima. Lideri još uvijek kombinuju teritorijama, ideologijama i sl., ujedno se bogate, a ljudi trpe, pate i umiru. Ne mogu shvatiti niti svijet i javna glasila, u toj sveopštoj tragediji u kojoj nema dobrih i loših, nego samo onih koji su u momentalnoj mogućnosti da nanesu više zla nego druga strana. (...) Sve loše što se pripisuje jednoj strani, uradila bi i druga, ili će to uraditi prvom prilikom i u većem obimu, kada se za to ukaže prilika. Ne znam koji su ciljevi za koje treba ovoliko žrtava i patnji. (...) Meni je Lakman obećao da će do njegove penzije (za dvije godine) voditi računa o meni. No, plate u nauci ovdje su takve da možemo jedva preživjeti.”

Dr. Macanović u Londonu otpočinje borbu za opstanak; polaže neophodne ispite, sve do onih da može raditi kao nefrolog u toj zemlji. Najpre je radio u Dorchesteru, a zatim odlazi u Ujedinjene Arapske Emirate. Međutim, u februaru ove godine bolest ga je naterala da se vrati u London kod svojih sinova, gde ga dva meseca kasnije zatiče smrt. Telo mu je kremirano 2. maja 2007. godine u Engleskoj.

Sve nedaće koje izbeglica u odmaklim godinama sreće u tuđini nisu zaustavile stručnu i istraživačku aktivnost ovog izuzetnog i predanog naučnika. Dr. Macanović je nastavio s publikovanjem svojih istraživanja i prenošenjem svog ogromnog kliničkog iskustva nefrolozima i imunolozima. U tom periodu je objavio desetak naučnih radova u časopisima, nekoliko poglavlja u raznim monografijama (od kojih posebno vredi istaći ono o sistemu komplementa u bubrežnim bolestima¹⁰) i knjigu *Manual of Nephrology: Drug Therapy and Therapeutic Protocols in Renal Diseases*¹¹.

Momu sam upoznao 1956. godine, kada smo postali studenti prve godine medicine u Sarajevu. Dve i po godine smo se često družili, borili se za vanredne ispitne rokove da bi što više studenata prešlo iz prve u drugu godinu, a ponekad smo učili zajedno, sve dok nisam prešao na Medicinski fakultet u Beogradu da bih nakon smrti mog oca bio bliže majci, koja je živela u Somboru. Bez obzira na veliku razdaljinu Beograda i Sarajeva, s Momom sam i dalje povremeno sarađivao. Obojica smo bili aktivni u studentskim organizacijama. Moma je, između ostalog, bio i komandant Igmanskog marša studenata, učesnik radnih akcija na izgradnji Autoputa bratstva i jedinstva u Srbiji i Makedoniji i komandant omladinske radne brigade (ORB) studenata medicine iz Sarajeva; došavši na Medicinski fakultet u Beogradu, bio sam uskoro predsednik studenata četvrte godine, tri puta učesnik na radnim akcijama i komandant ORB-a studenata medicine iz Beograda “Dr. Simo Milošević” koja je gradila autoput u Makedoniji. S Momom sam se dogovorio da nas studenti medicine iz Sarajeva posete u Beogradu i tri dana sam im bio domaćin. Momo je bio uzoran i skroman student koga su kolege cenile, poštovale i volele.

Vredi zabeležiti šta mi je Momir u našim studentskim danima ispričao. U svojim dečaćkim godinama često se pitao zašto velika grupa stradalnika na početku Drugog svetskog rata, u kojoj je bio i njegov otac, nije nešto učinila da se barem neko od njih spase. “Tri-četiri naoružana vojnika su sprovodila veliku grupu zarobljenika, mahom intelektualaca iz okupiranog Sarajeva. Odveli su tu kolonu na poljanu van grada, obasuli je puščanom vatrom i sve poubijali. Zar nije nekolicina njih mogla, kada su hodali u stroju, da te stražare napadne? Nekoliko bi ih poginulo, a većina bi se spasila.“ Kasnije ga je, kako reče, jedan stariji čovek smirio rekavši: “Niko od tih ljudi u koloni nije na stražare skočio jer su svi znali da nisu krivi i verovali su da im niko neće tako šta učiniti.”

Kada sam 1963. godine ponovo došao u Sarajevo, bio sam student prve generacije na postdiplomskim studijama “Uvođenje u naučnoistraživački rad”, koje je vodio prof. Pavel Stern. Kasnije sam na Medicinskom fakultetu postao asistent i docent na predmetu Farmakologija i toksikologija. S Momom sam nastavio prijateljske

susrete i stručnu saradnju u Sarajevu, a i nakon mog prelaska na Medicinski fakultet u Tuzli. On je od 1967. do 1969. godine bio postdiplomac kod prof. Sterna, na čijem sam institutu tada bio asistent. Rado se sećam njegovog predavanja u Društvu nefrologa BiH kada nas je, nakon povratka iz Engleske, fascinirao imunološkim pristupom bubrežnim oboljenjima. Kasnije smo zajedno bili učesnici na svetskom kongresu imunologa u Cavtatu, skupu koji je okupio sve vodeće imunologe toga doba. Dr. Macanović je sarađivao s većinom naših medicinskih fakulteta, a posebno s nefrolozima u Nišu, gde je redovno držao predavanja, pregledao obolele od endemske nefropatije i vršio bubrežnu punkciju. Po preporuci dr. Macanovića pozvan sam da držim predavanja o reninangiotenzin sistemu, oblasti u kojoj još od 1970. godine vršim istraživanja¹², za lekare i postdiplomce na Medicinskom fakultetu u Nišu.

Lepe su uspomene i naši izleti na Pale, gde je Momo imao vikend-kuću, za koju je moja supruga dala nacrt predivnog drvenog stepeništa. Posebno je bio značajan naš zajednički susret s dr. Dunbarom, visokim službenikom NIH-a (Bethesda, Maryland, SAD), koji je sa suprugom i kćerkom prolazio kroz Sarajevo. Profesor E. G. Erdos, moj mentor na dvogodišnjem postdoktorskom stažu u Oklahoma Cityju, zamoli me da primim tog doktora. Dr. Macanović je tada bio dekan Medicinskog fakulteta i bilo je zgodno da zajedno s njim obavim dužnost domaćina. Dr. Dunbar nam, između ostalog, reče da smo mi lekari krivi što se borbi protiv pušenja u Jugoslaviji ne posvećuje dovoljna pažnja. “Video sam na Makarskoj rivijeri mnoštvo sredovečnih gojaznih muškarca koji iz usta ne vade cigaretu. Izgleda da se oni čak ponose cigaretama i svojim velikim trbusima. Vi lekari morate ubediti političare da se pušenje u zemlji obuzdava!” Tada mu dr. Macanović reče da sam pre par godina iz Tuzle pokrenuo akciju studenata medicine Jugoslavije “31. januar – dan bez cigarete”, koja se veoma uspešno odvija, a ja sam dodao da tu preventivnu akciju nisam mogao provesti u okviru Društva lekara jer procenat lekara pušača je samo nešto manji od onog za celokupnu populaciju i među lekarima ne bih imao dovoljno pristalica za takvu kampanju. Bilo je neugodno pred strancem reći

takvu istinu. Nažalost, mnogo je godina prošlo dok naši zdravstveni radnici nisu počeli da postepeno eliminišu tu naviku.

Epilog

Nedavno sam publikovao više članaka o utjecaju rata na smanjenje broja publikacija (u časopisima koje registruje *Science Citation Index*) iz većine bivših jugoslovenskih republika^{13,14} i o značajnim naučnim doprinosima istraživača iz naše zemlje. Ovaj poslednji članak, objavljen u časopisu *Einstein Journal of Biology and Medicine*¹⁵, ukratko prikazuje život i dela Laze K. Lazarevića (1851-1891), Ivana Đaje (1884-1957) i Pavela Sterna (1913-1976) koji su u skromnim uslovima stvarali naučna dela na najvišem svetskom nivou. Među nekolicinom naših savremenika, istaknutih naučnika u medicinskoj oblasti, sigurno se nalazi i ime Momira Macanovića. On je veoma uspešno doprinosaio biomedicinskim naukama i medicinskoj praksi mada su uslovi za istraživanje u toj oblasti u Bosni bili veoma skromni. U izbeglištvu je pokazao izuzetnu vitalnost i odanost svom istraživačkom i lekarskom pozivu.

Nažalost, rat je toliko poremetio odnose među našim narodima da niko u Sarajevu nije pozvao profesora Macanovića da se na svoje radno mesto vrati ili da barem održi jedno predavanje studentima i lekarima. Komemoracija za ovog našeg istraživača je održana u Kembridžu (Christ's College, University of Cambridge), ali – koliko mi je poznato – ne i u Sarajevu ili drugim univerzitetskim centrima Bosne i Hercegovine.

Sigurno je da bi povratak u zemlju onih koje je rat razneo po celom svetu, od Novog Zelanda i Australije, preko evropskih zemalja, do Amerike i Kanade, doprineo ne samo bržem oporavku ratom oštećene nauke i drugih delatnosti nego i unapređenju edukacije mladih. Te mere bi ubrzale zacelenje rana i doprinele bržem napretku društva koje je nepotrebnim ratom teško oštećeno. Nažalost, eventualna promena stava prema povratku stručnjaka iz dijaspore za generaciju profesora Macanovića došla bi prekasno.

Fusnote

1. Macanovic M, Evans DJ, Peters DK. Allergic response to glomerular basement membrane in patients with glomerulonephritis. *Lancet* 1972; 2:207-210.
2. Macanovic M, Rezakovic Dz, Basagic E, Brkic N. Endemic nephropathy. *Lancet* 1976;1:541-542.
3. Macanovic M, Peters DK. Immunology of glomerular basement membrane in nephritis. *Kidney Int* 1972;2:199-200.
4. Macanovic M. Immunofluorescent studies in endemic nephropathy. *Eur J Clin Invest* 1976;6:31.
5. Macanovic M, Lachmann PJ, Harkiss GD, Oldroyd R, Habich J. Isolation of the antibody moieties of immune complexes from serum by the antibody moieties of immune complex from serum by the pepsin digestion of conglutinin complexes. *Clin Exp Immunol* 1981;11:132-5.
6. Macanovic M, Verroust PJ, Brkic N, Verbic D, Golemac S. Renal tubular epithelial antigens in the pathogenesis of experimental membranous nephropathy. *Period Biol* 1983;85:79-80.
7. Macanovic M, Peart D. Minimal change nephropathy with adenocarcinoma of breast. *J R Soc Med* 2000;93:539.
8. Sissons JGP, Evans DJ, Peters DK, Eisinger AJ, Boulton-Johnes JM, Simpson IJ, Macanovic M. Glomerulonephritis associated with antibody to glomerular basement membrane. *BMJ* 1974; 4:11-4.
9. Igić R. *Gemist. Zbirka tragova u jednom dobu*. ČiB, Novi Sad, 1997, strana 19.
10. Macaanovic M, Lachman P. The complement system in renal diseases. In: *Complement and kidney diseases*, ed. P Zipfel. Birkhauser, Basel, 2006, pp. 1-18.
11. Macanovic M, Mathieson P. *Manual of Nephrology: Drug Therapy and Therapeutic Protocols in Renal Diseases*. Universal, Boca Raton, FL., 2004.
12. Igić R, Behnia R. Pharmacological, immunological, and gene targeting of the rennin-angiotensin system for treatment of cardiovascular disease. *Curr Pharm Design* 2007;13:1199-1214.
13. Igić R. The influence of civil war in Yugoslavia on publishing in peer-reviewed journals. *Scientometrics* 2002;44:183-92.
14. Igić R. War and scientific output moving beyond war. *J BUON* 2005; 10:495-7.
15. Igić R. Can outstanding research be done under less than ideal conditions? *Einstein J Biol Med* 2003;20:23-27.

Slika 1. Naslov knjige (ISBN-13: 9781581125160) objavljene 2004. godine. Ovaj priručnik sadrži protokole i uputstva koja su zasnovana na kliničkim dokazima, a u odsustvu takvih korišćeni su drugi raspoloživi dokazi ili lična iskustva. (Lekari bi trebalo da nabave knjigu *Clinical Evidence Concise* koju izdaje BMJ <www.bmj.com> ili da koriste internetsko izdanje iste na: www.clinicalevidence.com/uhf. U njoj se nalaze i kontinuirano revidiraju dokazi kliničkih intervencija unutar celokupne medicine. Međutim, treba imati na umu da neke bolesti ili njihova kombinacija ne odgovara onome što pruža *evidence based-medicine* (EBM). Dakle, EBM je samo skup orijentacionih preporuka zasnovanih na statističkim dokazima i njih ne treba slepo primenjivati na svakom bolesniku.)